

Nyilas Mihály

Peter Townsend: egy tudós és közszereplő a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséért

A nemrég elhunyt Peter Townsend szociológus, szociálpolitikus és társadalmi aktivista volt. Számos területet érintő munkássága több mint félszáz évet ölelt át és valamennyi területen jelentőset alkotott. Tudósként és közéleti személyiségként az 1950-es évek óta meghatározó volt a tevékenysége a szegénység, fogyatékos-ügy, az egészségügyi egyenlőtlenségek, az emberi jogok, általában a nemzeti és globális szociálpolitika kutatásában és a különböző módon hátrányos helyzetű emberek életének jobbításában. Minden általa művelt területen jelentősen alakította a tudományos és politikai vitákat. Több könyve, így például a korábbi nagy szegénységkutatásának eredményeit összegző, 1979-ben publikált, *Poverty in the United Kingdom* (Szegénység az Egyesült Királyságban) a szegénység és a társadalmi egyenlőtlenségek kutatóinak megkerülhetetlen hivatkozási forrásává vált.

Mély nyomot hagyott az elmúlt fél évszázad társadalomtudományán. Tanárként diákok ezreinek szemléletét formálta, Howard Glennerster a diájkaként az ő hatására döntötte el, hogy szociálpolitikával akar foglalkozni. Diákja, munkatársa és szellemi értelemben tanítványa Adrian Sinfieldtől Tony Atkinsonon keresztül Alan Walkerig a mai brit társadalomtudomány krémje.

Townsend tudósként több volt jelentős szegénységkutatónál. Szenvedélyesen elutasította az egyre szűkebb területre specializálódó tudós szerepmintát, és nagyon sok témában végzett elmélyült kutatásokat, a gyerekjogoktól az idősotthonokban élők életviszonyain, vagy a manchesteri bevásárlóközpontok szociális hatásain keresztül a globális szegénység vizsgálatáig. Egy szál azonban összefogta ezt a hatalmas és szerteágazó életművet: a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálata.

*

Az 1928-ban született Peter Townsend szülei korán elváltak, édesanyja egyedül nevelte, s így korán megtapasztalhatta mindazt, amit később „az élet nyers oldalának” nevezett. A jó képességű diák ösztöndíjat kapott a londoni University College School-ban, majd később egyik tanára ajánlásával a cambridge-i St. John College hallgatója lett, ahol főleg antropológiát és morálfilozófiát tanult. A második világháborút követő években a berlini Freie Universität diájkaként fordult a szociológia felé.

Első munkahelye Londonban az Institute of Community Studies (Közösségi Tanulmányok Intézete) volt. Rögtön az 1957-ben publikált

SZEGÉNYSÉG ÉS KIREKESZTÉS

első könyvével – *The Family Life of Old People* (Az idősök családi élete) – nagy figyelmet keltett. A témát társadalmi és politikai beágyazottságában elemző könyvben arról írt, hogy az idősök élete a családjaik, elsősorban a lányaik támogatásától függ, amelyet egyre jobban gyengít a korszak lakáspolitikája. A lakáspolitikát a belvárostól távol juttatta lakáshoz a kisgyerekes családokat, ennek következtében pedig egyre több idős ember maradt magára a város közepén.

Barátja, és később egészen az 1970-es évekig több esetben szerzőtársa, Brian Abel-Smith mutatta be Richard Titmussnak, a London School of Economics (LSE) akkori szociális közigazgatás professzorának, aki a tanácskére hívta dolgozni. Az itt töltött tartalmas évek után, Titmuss tartóztatása ellenére, 1963-ban elhagyta az LSE-t és Essexbe ment dolgozni, ahol az akkor alapított egyetem első szociológiai professzora lett.

Ezt követően Bristolba ment, ahol 1982 és 1993 között a szociálpolitika professzora, majd 1993 után professor emeritusa volt. Itt később, 1999-ben az egyetem a tiszteletére létrehozta a Townsend Nemzetközi Szegénységkutató Központot (Townsend Centre for International Poverty Research).

1998-ban visszatért a London School of Economicsra, ahol az Emberi Jogi Tanulmányok Központját (Centre for the Study of Human Rights) vezette egészen a haláláig.

Már pályája korai szakaszában nagy hatású, ismert és elismert tudós.

Magánélete a tudományos karrierhez és a civil mozgalmi szerepvállalásaihoz hasonlóan mozgalmas volt. Halála után, a legszűkebb családját tekintve, harmadik felesége mellett öt gyereke és két fogadott gyereke gyászolta.

*

Legendás volt a munkabírása. A nagyon tevékeny és tartalmas tudományos életutat jelzi a számos szociológiai és szociálpolitikai alpmunkát tartalmazó, 67 oldalas publikációs listája is. Nem száraz tudományos értekezéseket publikált. Méltatói szerint már a cambridge-i tanulóévei alatt, diákújságíróként is lenyűgözően szép és tiszta stílusban írt, amelyen mindenkor átütött a társadalom esettjeivel való együttérzésből fakadó szenvedélyes személyesség.

Életútjának minden aspektusát áthatotta, és tudományos pályáját is meghatározta a szegénység és társadalmi egyenlőtlenség túrhetetlenségével szemben érzett mély morális meggyőződés. Korán eldöntötte, hogy mivel és milyen megközelítésben akar foglalkozni, és e mellett élete végéig konzekvensen kitartott. Pályája elején, 1958-ban írta, hogy a társadalom legszegényebb és leghátrányosabb helyzetű tagjainak életét akarja nagyon alaposan tanulmányozni. Nem zavarta, hogy ez a választás gyakran – így például Margaret Thatcher kormányzásának fagyos éveiben – kizárta a tudományos mainstreamből.

A szegények sorsának javítása kapcsán a rászorultsági elven juttatott minimumok helyett az egyenlőtlenségek átfogó mérséklése mellett érvelt. Mint írta, nem keveseknek nyújtott szociális segélyekre, hanem mindenkit érintő elosztási igazságosságra van szükség.

Egyik korai munkája, a *The Last Refuge* (Az utolsó menedék) előszo-

vában Townsend úgy jellemezte Titmusst és Abel-Smith-t, mint akik nagyon értenek ahhoz, hogy lényegi kérdéseket tegyenek fel, és felkeltésük az emberekben az intellektuális izgalmat. Ismerőit szerint legalább ennyire áll ez a jellemzés saját magára.

Nagy szerepe volt abban, hogy a szegénység kutatásában és a szegények helyzetének megítélésében megtörjön a tradíció és az adott körülmények tudomásulvétele. Tanárként is arra biztatta a diákjait, hogy kritikusan lássák az adott állapotokat, s a szegénység és egyenlőtlenség tényeit kapcsolják össze a tágabb társadalmi összefüggésekkel.

Az 1950-es évek közepe és az 1960-as évek közepe közötti tíz évben Townsend három alapművet publikált. 1953-ban, 25 évesen cikket jelentetett meg a *British Journal of Sociology*-ban a szegénység jelentéséről. Ugyanebben a lapban néhány évvel később megjelent a szegénység méréséről szóló írása, 1965-ben pedig a Brian Abel-Smith-szel közösen írt *The Poor and the Poorest* (A szegények és a legszegényebbek). Közben, a szegénységet vizsgáló írások mellett fontos tanulmányokat publikált az idősek helyzetéről is. 1957-ben jelent meg a *The Family Life of Old People* (Az idősek családi élete), 1962-ben pedig a *The Last Refuge* (Az utolsó menedék). Mindkettőben fellelhető az alapos empirikus kvantitatív kutatás és az idős emberek életkörülményei miatt érzett morális felháborodás letisztult stílusú kombinálása. A sort az 1965-ös *The Aged in the Welfare State* (Az idősek a jóléti államban) zárta. A szegénységre vonatkozó kutatásainak addigi eredményeit az 1970-ben kiadott *The Concept of Poverty* (A szegénység elmélete) című könyvében összegezte.

A „nagy mű”, a szegénységkutatók alapművének számító *Poverty in the United Kingdom* (Szegénység az Egyesült Királyságban) azonban csak 1979-ben jelent meg. Az 1216 oldalas összegzés adatfelvételét tíz évvel korábban Abel-Smith-szel végezte Townsend, az adatok feldolgozását jelentősen hátráltatták a mai szemmel nézve kezdetleges számítástechnikai lehetőségek.

Az említett művek alapvető szemléletváltást hoztak a szegénység kutatásában és a szegénység gyakorlati kezelésében. Jonathan Bradshaw, a University of York professzora, a szegénység kutatásában és kezelésében Townsend munkássága nyomán bekövetkező paradigmaváltás három alapelemét hangsúlyozza. Az egyik újdonság a szegénység relatív-ként való meghatározása volt. Townsend bírálta Rowntree és Beveridge abszolút szegénység-felfogását, és kimutatta, hogy a szegénység időbeli és térbeli relatív jellegének elfogadása az egyetlen módja annak, hogy össze tudjuk egyeztetni a 19. és a 20. századi szegénységgel kapcsolatos gondolkodásunkat, vagy egy fejlett és egy fejlődő ország szegénységét. A szegénység relatív meghatározása hamar megjelent a szegénységgel kapcsolatos adatfelvételekben, statisztikákban és kutatásokban. Az 1970-es években már e szegénységdefiníció alapultak az Egyesült Királyságban a Low Income Statistics (Alacsony jövedelmek statisztikája), az 1980-as években pedig a Household Below Average (Átlag alatti háztartások) jövedelem-felmérései. Bár még mindig vannak olyan országok (pl. az USA) és nemzetközi szervezetek (pl. a Világbank), amelyek továbbra is az abszolút szegénység-felfogásra alapozzák a szegénységgel kapcsolatos stratégiai elképzeléseiket és politikai programjaikat, ma már a legtöbb releváns nemzetközi szervezet az OECD-től az UNICEF-ig a

SZEGÉNYSÉG ÉS KIREKESZTÉS

relatív szegénység-konceptiót tekinti mérvadónak, és az Európai Unió is erre alapozza a szegénység elleni programjait. Townsend relatív szegénység-értelmezése szerint azok a szegények, akik „nem rendelkeznek elegendő forrással ahhoz, hogy úgy táplálkozzanak, olyan tevékenységekben vegyenek részt, és olyan életfeltételekhez, javakhoz jussanak, amelyek társadalmukban szokásosak vagy legalább széles körben elfogadottak és helyeslésre találnak”. Az adott léthelyzet következményeként a szegények „kirekesztődnek az átlagosan elterjedt életviszonyokból, szokásokból és tevékenységekből”. Ezzel Peter Townsend a fontos tudományos és politikai problémaként való megjelenése előtt évtizedekkel megfogalmazta a társadalmi kirekesztés lényegét.

A másik jelentős innováció a források hiányának értelmezése volt. Korábban a szegénységet alapvetően a jövedelem, illetve vásárlóerő hiányaként értelmezték. Townsend szerint ennél sokkal többről van szó: a jövedelmi helyzeten kívül vizsgálni kell például a szegényletét meghatározó munkafeltételeket, a lakókörnyezet minőségét, a társadalmi tevékenységekben való részvétel képességét, az egészségügyi állapotot és a társadalomban általánosan elfogadott javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzájutás esélyeit. A szegénység e multidimenzionális felfogásából következően javasolta, hogy dolgozzanak ki indikátorokat a széles értelemben vett forráshiány kimutatására. A kezdeti kritikák után ezt a javaslatát is elfogadták, és a szegénységnek a kizárólag a jövedelmi viszonyok alapján végzett mérése helyett általánosan alkalmazni kezdték az életésélyeket meghatározó, a társadalmilag szükségesnek ítélt források hiányán alapuló indexet.

Townsend szegénység-felfogásának harmadik újítása a szegénység és szegények csoportok szerinti vizsgálata volt. E téren Rowntree nyomdokain járt. A *Poverty in the United Kingdom* – mely többek szerint a történelem eddigi legfontosabb szegénységvizsgálata – adatfelvételei során a meghatározó rizikófaktoroknak megfelelő csoportok szerinti bontásban végezték a munkát. Így külön kutatási asszisztensek vezették a munkanélküliekkel, a sokgyerekesekkel, fogyatékosokkal, vagy egyszülős családokkal kapcsolatos felméréseket. Townsend óta nem egységes csoportként beszélünk a szegényekről, hanem olyan embereknek tekintjük őket, akik meghatározott strukturális jellemzőkkel rendelkeznek, melyeket azonosítani tudunk és amelyek leküzdhetőek.

Ha véletlenül a negyvenes évei elején abbahagyta volna a munkát, már akkor is a 20. század egyik legjelentősebb szociológusának és szociálpolitikusának tarthatnánk. Ekkorra már forradalmasította a szegénység elméletét és a szegénységről való gondolkodást. Tudományos és közéleti munkásságának nagy része pedig még ez után következett. Csak néhány, címében is jellemző példa az elkövetkező évtizedek gazdag tudományos terméséből, az életút utolsó évtizedéből: *Poverty and Social Exclusion in Britain* (Szegénység és társadalmi kirekesztés Nagy-Britanniában) 2000; *World Poverty: New Policies to Defeat an Old Enemy* (Világszegénység: új politikák egy régi ellenség legyőzésére) 2002; és az utolsó munka: *Building Decent Societies: Rethinking the Role of Social Security in State Building* (Tisztességes társadalmak megteremtése: a szociális biztonság államfejlesztésben játszott szerepének újragondolása) 2009.

A tudományos jelentőségét korán felismerték. A Guardian már 1975-

ben ezt írta: „Először volt Tawney. Utána jött Titmuss. Most itt van Townsend. Így legalább a jövőben a szociális reformokat tanulmányozó diákok könnyen megjegyezhetik majd az elmúlt 75 év legjelentősebb egyenlőségpárti tudósainak neveit: ők alkotják a három T triumvirátusát.”

Sok kritikusa volt, különösen élete első felében. Sokan helytelenítették a szegényekre koncentrált kutatómunkáját és a szegénységnek a társadalmi források egyenlőtlen eloszlásán alapuló szegénység-értelmezését is. Kritikusainak többsége néhány év múlva már alapvető tudásként tanította és idézte a műveit. Később az általános tudományos elismerést is megkapta: számos egyetem díszdoktori címének megszerzése után 2004-ben a Brit Tudományos Akadémia is a tagjai sorába választotta.

Tudományos pályája kései szakaszában egyre jobban érdekelte az emberi jogok témája. Az ezzel kapcsolatos kutatás volt élete utolsó, és elmondása szerint legjobb munkája, amit csak röviddel halála előtt fejezett be. Az emberi jogok iránti érdeklődést harmadik felesége, Jean Corston ültette el benne, aki a Munkáspárt egyik szervezője és parlamenti képviselője, valamint az emberi jogokkal foglalkozó bizottság tagja volt. 1980 óta éltek együtt és 1985-ben házasodtak össze. Townsend felismerte, hogy a szegények helyzetének javításában fontos szerepet játszhat az emberi jogok elmélete. Ennek ellenére, mivel a szocializmusát a társadalmi igazságtalanságok miatt érzett morális felháborodása táplálta, már jóval azelőtt emberi jogi aktivistává vált, hogy ez a kifejezés létezett volna.

*

Peter Townsend nemcsak új tudást adott, de e szerint is élt. Nemcsak megérteni akarta a világot, de szenvedélyesen meg is akarta változtatni. Az egyenlőség melletti elkötelezettsége, Charles Booth és Richard Tawney követőjeként, a 20. század egyik legradikálisabb angol mozgalmi aktivistájává tette. Gyakorlati, civil mozgalmi tevékenysége jelentőségét tekintve nem maradt el a tudományos munkásságától. Emiatt számtalan alkalommal került összeütközésbe a politikusokkal, és sokszor ütközött a kormányokkal – legtöbbször éppen a politikailag hozzá legközelebb álló munkáspárti kabinetekkel.

Több mint hatvan évig volt a Fabiánus Társaság (Fabian Society) aktív tagja. 1965-ben a Gyermekszegénység Elleni Akciócsoport (Child Poverty Action Group – CPAG) társalapítója, húsz évig vezetője és 1989 után élete végéig elnöke. Sokat tett azért, hogy a szervezet a szociálpolitika egyik legfontosabb és leghatékonyabb nyomásgyakorló csoportjává válhasson Angliában.

1973-ban társalapítója a Fogycékosügyi Szövetségnek (Disability Alliance), a szervezetnek 25 évig elnöke, később haláláig aktív tagja volt.

Rengeteg energiát fordított a civil érdekvédő munkára, sok pamfletet írt, és gyűléseken, közszerepléseken harcolt az általa képviseltekért. Közszereplő értelmiségi volt, aki a tudományon kívül, a mindenkori hatalommal szemben is kimondta az igazságot és meggyőződéssel hitte, hogy megvalósítható egy egyenlőbb társadalom. Tudományos munkássága és a civil szervezetekben végzett tevékenysége sokmillió ember életét javító

SZEGÉNYSÉG ÉS KIREKESZTÉS

szociális reformokat segített elő (pl. a fogyatékkal élők juttatásainak javítása, a gyermekszegénység és az egészségügyi egyenlőtlenségek csökkentésének indikátorai).

Az 1950-es évek közepétől évtizedeken át számos munkáspárti szakpolitikai bizottságban vett részt, és szerepet vállalt több nemzetközi szervezetben (UNESCO, UNICEF, WHO, ILO, EU) is. 1976–1979 között például az akkori kormány tanácsadójaként jelentős szerepet játszott az egészségügy egyenlőtlenségeit, szegénység és rossz egészségügyi állapot összefüggéseit vizsgáló, 1980-as Black Report elkészítésében. Townsend szerint a jelentésben tárgyalt problémát az alacsony jövedelmeket megszüntető radikális jövedelem-redistribúciós programokkal lehet megoldani. Margaret Thatcher kormányzása idején harcolt a kinyíló jövedelemolló és az erősödő egyenlőtlenségek ellen. Nagy reményeket fűzött a Tony Blair vezette új baloldalhoz, különösen amikor a New Labour 1999-ben meghirdette a gyermekszegénység felszámolását. Várakozásaiban csalódott, és egyre inkább a Munkáspárt baloldalán kereste a politikai szövetségeseit. Elismerte, hogy Blair idején erősödött a szegények támogatása, de kevésnek tartotta az állami segítséget. Az is zavarta, hogy állandóan a támogatási rendszer csalóiról folyt a szó, ami stigmatizálta a becsületes többséget is. Bírálta a kormány szegénységgyógyító stratégiáját is, adókedvezmények helyett jogként járó ellátásokat akart.

A sok pályatárs szerint Nagy-Britannia – és a világ – valaha élt legjelentősebb szegénységkutatója életvitelében sem feledkezett meg az elveiről, a szegénység elleni küzdelemről. Egyik korai esszéjében írta, mintegy hitvallásként: „Nem élhetsz úgy, mint egy lord, és prédikálhatsz úgy, mint egy szocialista.” E hitvallás jegyében híres egyetemi professzorként is egy kis Citroennel járt, és az volt a véleménye, hogy az egyetemi tanároknak túl magas a fizetése. Ennek jegyében professzori fizetése felét konzekvensen szegénységellenes civil szervezeteknek adta.

*

Townsend a *The Last Refuge* végén ezt írta: „Talán érdemes – a valóságot tekintve egy kicsit szomorúan – elgondolkozni azon, hogy a szabad, demokratikus és virágzó társadalom végső próbája ez: leggyengébb tagjainak mennyi jut szabadságból, demokráciából és prosperitásból.”

Életét arra tette fel, hogy ez a „szomorú helyzet” megváltozzon és a többféle szempontból hátrányos helyzetű emberek életésélyeinek javulásával javuljon a társadalom minősége.

Temetésén felesége a következő szavakkal búcsúzott tőle:

„Peter a végrendeletében azt írta, hogy 1980, az az év, amikor találkoztunk, »annus mirabilis« volt számára. Tisztában volt az elkerülhetetlen halandóságunkkal, de azt írta, hogy a kettőnk közös élete egy kis fénysugár az örökkévalóság felé és csillagokkal tölti meg az eget.

Tudom, hogy én voltam az élete szerelme és ő pedig az enyém, de azt is mindig tudtam, hogy csak félig volt az enyém. Tudtam, hogy osztanom kell rajta másokkal.

Osztottam rajta azokkal az idős emberekkel, akiket nem az őket megillető méltósággal és tisztelettel kezeltek.

Nyilas: Peter Townsend: egy tudós és közszereplő a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséért

Osztottam rajta a fogyatékkal élőkkel, akiket másodosztályú állampolgároknak tekintettek.

Osztottam rajta azokkal az emberekkel, akik életesélyeit és lehetőségeit szigorú korlátok közé zárta a szegénység.

Osztottam rajta a diákjaival és kollégáival, és tudtam, hogy számára mindig a hét fénypontját jelentették a London School of Economicson a piskótapuding és vaníliásodó jelképezte közös beszélgetések.

És osztottam rajta a világ minden részén élő gyerekek millióival, akik sohasem ismerik meg a nevét, de nagyon sokat köszönhetnek neki.”